

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

Підручник

ЮРІНКОМ ІНТЕР

Київ – 2023

УДК 341.231.14(075.8)
С40

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 19 від 27 листопада 2023 р.)*

Рецензенти:

В. В. Гутник – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка;

М. І. Марчук – доктор юридичних наук, професор, декан факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ;

С. М. Перепьолкін – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів

Автори:

Т. Л. Сироїд, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Л. О. Фоміна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О.

С40 **Міжнародне право прав людини:** підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 564 с.

ISBN 978-966-667-829-7

У підручнику розкрито правову природу і сутність прав людини, наведено класифікацію прав людини та охарактеризовано основні цінності, покладені в їх основу, зосереджено увагу на концепції вразливості прав людини, гендерній рівності, акцентовано увагу на колізії прав людини; висвітлено становлення та розвиток інституту прав людини на універсальному і регіональному рівнях; розкрито обсяг та складові основних прав людини (право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, свободу думки, совісті та релігії, свободу зібрань та об'єднання та ін.); зосереджено увагу на ключових питаннях щодо правової та інституційної основи захисту таких категорій осіб як діти, жінки, внутрішньо переміщені особи, біженці, особи позбавлені волі та ін.

Приділено увагу спеціалізованим органам та інституціям універсального і регіонального рівня, до компетенції яких віднесено захист прав означених категорій осіб; детально і змістовно розкрито процедури розгляду скарг статутних і договірних органів.

Здійснено ґрунтовний аналіз практики договірних органів, Європейського суду з прав людини щодо розгляду конкретних справ та акцентовано увагу на значенні прийнятих ними рішень.

Охарактеризовано діяльність міжнародних неурядових організацій у галузі захисту прав людини. Кожен розділ підручника супроводжується практичними завданнями (тести, кейси).

Для студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, науковців, а також усіх, хто цікавиться питаннями захисту прав людини.

УДК 341.231.14(075.8)

ISBN 978-966-667-829-7

© Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О., 2023
© Юрінком Інтер, 2023

75 UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS

DIGNITY, FREEDOM & JUSTICE FOR ALL

Підручник присвячено 75-й річниці Загальної декларації прав людини, яка в 1948 році визнала, що просування і захист прав людини для всіх лежать в основі свободи, справедливості та миру на глобальному рівні. Декларація підтвердила, що права людини є універсальними, неподільними та заснованими на фундаментальних цінностях, що поєднують усі культури, релігії та континенти.

За останні 75 років людство досягло вражаючих результатів. В основі цього прогресу лежить постійне розширення визнання прав людини на індивідуальному, общинному та глобальному рівнях. З метою просування і захисту прав людини було створено систему нормативів і структур, що включає дев'ять основних міжнародних документів у галузі прав людини.

Водночас політичні, економічні, соціальні та технологічні сили, які формують людський досвід, підривають обіцянку Загальної декларації про гідність і рівність у правах. Значна частина потенціалу прав людини, здатних надихати та допомагати будувати кращий, більш рівний, справедливий та процвітаючий світ для всіх, залишається нереалізованою.

На тлі постійно зростаючих світових викликів, пов'язаних із потрійною планетарною кризою, стрімким зростанням нерівності, ґендерною дискримінацією, нестабільністю і конфліктами, а також зростанням ненависницьких висловлювань, дезінформації та поляризації, права людини набувають особливо важливого значення. Вони об'єднують нас для того, щоб подолати ці виклики та забезпечити гідність, свободу і справедливість для всіх (Ініціатива ООН «Права людини 75»).

У світлі цього Декларація має стати каталізатором для відродження духу, ентузіазму та енергії, завдяки яким 75 років тому з'явився цей документ, та відновлення однакості у відстоюванні прав людини в усьому світі, яка об'єднує нас у часи, коли ми разом протистоїмо найскладнішим викликам.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
----------------	---

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

1.1. Природа та сутність прав людини	12
1.2. Характеристики прав людини	13
1.3. Класифікація прав людини.....	16
1.4. Концепція вразливості прав людини.....	18
1.5. Гендерна рівність як наскрізна ідея прав людини.....	29
1.6. Колізія прав людини	34
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>35</i>
<i>Практичні завдання до розділу.....</i>	<i>35</i>

Розділ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Правове регулювання захисту прав людини у період Ліги Націй	38
2.2. Правове регулювання захисту прав людини в діяльності Організації Об'єднаних Націй	48
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>54</i>
<i>Практичні завдання до розділу</i>	<i>55</i>

Розділ 3

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Ради Європи.....	58
3.2. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі.....	68
3.3. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Європейського Союзу	87

ЗМІСТ

3.4. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Співдружності Незалежних Держав.....	93
3.5. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Організації Американських Держав	100
3.6. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Африканського Союзу (до 2002 р. – Організація Африканської Єдності)	106
3.7. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Ліги Арабських Держав	110
3.8. Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в межах Асоціації держав Південно-Східної Азії	111
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>117</i>
<i>Практичні завдання до розділу</i>	<i>117</i>

Розділ 4

ОБСЯГ ТА СКЛАДОВІ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

4.1. Право на життя	120
4.2. Заборона катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання	128
4.3. Право на свободу та особисту недоторканність.....	133
4.4. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції.....	138
4.5. Свобода думки, совісті та релігії.....	161
4.6. Свобода вираження поглядів	166
4.7. Свобода зібрань та об'єднання.....	171
4.8. Право на власність.....	178
4.9. Заборона дискримінації	184
4.10. Право на справедливий суд і на дієвий (ефективний) засіб юридичного захисту	197
4.11. Право на інформацію	207
4.12. Право на забезпечення особистої безпеки	221
4.13. Право притулку	228
4.14. Право на достатній життєвий рівень	236
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>240</i>
<i>Практичні завдання до розділу.....</i>	<i>240</i>

Розділ 5

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ**

5.1. Захист прав жінок.....	244
5.2. Захист прав дітей.....	257
5.3. Захист прав осіб з інвалідністю.....	280
5.4. Захист прав осіб похилого віку.....	289
5.5. Захист прав пацієнтів.....	299
5.6. Захист прав жертв злочину.....	305
5.7. Захист прав жертв тероризму.....	317
5.8. Захист прав осіб, які скоїли злочин, та ув'язнених осіб.....	325
5.9. Захист прав біженців, вимушених переселенців і переміщених осіб.....	331
5.10. Захист прав трудівників-мігрантів.....	341
5.11. Захист прав меншин і корінних народів.....	348
5.12. Захист прав апатридів.....	365
<i>Запитання для самоконтролю.....</i>	<i>374</i>
<i>Практичні завдання до розділу.....</i>	<i>374</i>

Розділ 6

**МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

6.1. Статутні органи Організації Об'єднаних Націй у сфері захисту прав людини та їх процедури. Допоміжні органи ...	378
6.2. «Спеціальні процедури» в галузі захисту прав людини Організації Об'єднаних Націй та цільові фонди.....	392
6.3. Посадові особи в галузі захисту прав людини.....	428
6.4. Договірні органи в галузі захисту прав людини та їх процедури.....	430
6.5. Інші спеціалізовані організації та форуми в галузі прав людини.....	459
6.6. Міжнародні неурядові універсальні організації в галузі захисту прав людини.....	470
<i>Запитання для самоконтролю.....</i>	<i>480</i>
<i>Практичні завдання до розділу.....</i>	<i>481</i>

Розділ 7

**МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

7.1. Інституційна система захисту прав людини Ради Європи....	484
7.2. Інституційна система захисту прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі	499
7.3. Інституційна система захисту прав людини Європейського Союзу	511
7.4. Інституційна система захисту прав людини Співдружності Незалежних Держав.....	523
7.5. Інституційна система захисту прав людини Організації Американських Держав	529
7.6. Інституційна система захисту прав людини Африканського Союзу.....	537
7.7. Інституційна система захисту прав людини Ліги Арабських Держав.....	544
7.8. Інституційна система захисту прав людини Асоціації держав Південно-Східної Азії	547
<i>Запитання для самоконтролю</i>	548
<i>Практичні завдання до розділу</i>	549
Рекомендована література	551
Відомості про авторів	562

ПЕРЕДМОВА

Підручник є працею надзвичайно актуальною з точки зору необхідності забезпечення навчального процесу студентів, які навчаються за спеціальностями «Міжнародне право» і «Право», з добре продуманою та виваженою архітектонікою. Внутрішня структура підручника є ґрунтовною й водночас зручною для використання. Видання має на меті швидко та ефективно зорієнтувати читача в питаннях, що розкривають особливості сучасного права прав людини, зокрема його природи, сутності та основних цінностей, покладених в їх основу, правового підґрунтя, інституційної основи, яка є доволі складною – її складовою є низка статутних і договірних органів універсального та регіонального характеру, «спеціальні процедури», посадові особи.

Перший розділ підручника присвячено загальним положенням про права людини. Охарактеризовано природу та сутність прав людини, розкрито характеристики прав людини (універсальність, невід'ємність, неподільність, взаємозалежність), наведено класифікацію (покоління) прав людини, зосереджено увагу на концепції вразливості прав людини, гендерній рівності, акцентовано увагу на колізії прав людини.

У другому розділі приділено увагу становленню та розвитку універсального інституту міжнародного права прав людини. Охарактеризовано діяльність Ліги Націй у цій сфері, розкрито положення основних міжнародних актів, прийнятих організацією, що стосуються захисту прав біженців, жінок, дітей, меншин, жертв збройних конфліктів. Акцентовано увагу на міжнародних універсальних договорах, укладених у межах Організації Об'єднаних Націй, розкрито сутність актів, що є складовими «Міжнародної хартії прав людини».

Третій розділ містить характеристику інституту становлення та розвитку регіонального інституту міжнародного права прав людини. У ньому розкрито сутність актів, прийнятих у межах таких міжнародних міждержавних регіональних організацій як: Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Європейський Союз, Співдружність Незалежних Держав, Організація Американських Держав, Африканський Союз, Ліга Арабських Держав, Асоціація держав Південно-Східної Азії.

У четвертому розділі розкрито обсяг та складові основних прав людини, зокрема: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, свободу думки, совісті та релігії, свободу зібрань та об'єднань, право на інформацію, право на забезпечення особистої безпеки тощо. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини щодо захисту означених категорій прав людини.

П'ятий розділ містить детальний аналіз конвенційних норм універсального і регіонального характеру, рекомендацій стосовно захисту окремих категорій осіб у міжнародному праві, серед яких: жінки, діти, особи з інвалідністю, престарілі особи, пацієнти, жертви злочинів, жертви тероризму, особи, які скоїли злочин, біженці, вимушені переселенці, мігранти, меншини та ін.

У шостому розділі охарактеризовано універсальні статутні органи захисту прав людини, їх сутність, значення (Рада з прав людини, Універсальний періодичний огляд, спеціальні процедури), розкрито процедуру розгляду скарг Ради ООН з прав людини. Приділено увагу мандатам спеціально уповноважених осіб (Спеціальний доповідач з прав інвалідів, Спеціальний радник з питань сексуального насильства під час збройних конфліктів, Спеціальний доповідач з питання про права людини внутрішньо переміщених осіб, Спеціальний доповідач з питання про достатнє житло як компонент права на достатній життєвий рівень, Спеціальний доповідач з питання про позасудові страти, страти без належного судового розгляду або довільні страти та ін.), мандатам Верховного комісара ООН у справах біженців, Верховного Комісара ООН з прав людини.

Охарактеризовано компетенцію та детально розкрито процедуру розгляду скарг договірних контрольних органів (Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з прав людини, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет проти катувань, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з прав дитини, Комітет із захисту прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей, Комітет з прав інвалідів та ін.) та висвітлено розглянуті ними справи.

Зосереджено увагу на міжнародних неурядових універсальних організаціях у галузі захисту прав людини (Всесвітня організація проти катувань, Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, Міжнародна федерація прав людини, Глобальний альянс за права людей похилого віку, Amnesty International, HelpAge International).

Сьомий розділ присвячено характеристиці регіонального інституційного механізму захисту прав людини й акцентовано увагу на діяльності Європейського суду з прав людини, Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню, Європейської комісії проти расизму та нетерпимості, Верховного комісара у справах національних меншин ОБСЄ, Омбудсмена ЄС, Агентства Європейського Союзу з основоположних прав, Європейського бюро з надання притулку, Комісії з прав людини СНД, Міжамериканської комісії з прав людини і Міжамериканського суду з прав людини, Міжурядової комісії АСЕАН з прав людини та ін.

Кожен розділ підручника супроводжується практичними завданнями (тестові завдання і кейси) виконання яких сприятиме засвоєнню теоретичного матеріалу.